

ДЕКОРАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ВИДІВ БЕРЕЗИ (BETULA L.) ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ЗЕЛЕНОМУ БУДІВНИЦТВІ

Пархоменко Л.І., Ісаєнко О.В.

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України, м. Київ

В статті висвітлено декоративні властивості аборигенних та інтродукованих видів берези та перспективність їх використання у ландшафтних композиціях.

Дослідженнями виявлено, що використання видів берези у декоративних насадженнях дасть змогу посилити декоративний ефект міських насаджень та підвищить їх стійкість та оригінальність.

Види і форми роду береза (*Betula* L.) займають вагоме місце серед деревних насаджень, які широко використовуються у суспільстві. У флорі світу рід *Betula* представлено понад 100 видами, різновидами, формами та гібридами. В королівському саду Кью під Лондоном зазначено 770 видів, різновидів, форм та гібридів цього роду відомих для світу.

На початку ХХІ століття в основних ботанічних осередках в Україні культивуються 54 види, 5 різновидів, 9 форм та 4 гібриди [2]. Незважаючи на велику кількість видів *Betula*, інтродукованих в Україну, більшість із них поки що не отримали поширення в садово-паркових насадженнях. Вони представлені небагатим видовим складом у поодиноких місцях зростання. Багато з них становлять особливий інтерес для озеленення, оскільки мають високі декоративні якості та високі показники перспективності інтродукції [3].

У декоративних насадженнях в Україні найбільше поширені лише два види берези – *B.pendula* L. (повисла) та *B.pubescence* Ehrh. (пухнаста). Це красиві білорі паркові дерева, декоративні ажурною кроною, повислими гілками та різноманітними рисунками кори. У берези повислої кора біла, у старшому віці дерев кора глибоко тріщинувата, груба, при основі стовбура чорна. Береза пухнаста теж із білою корою, але у старшому віці вона шорсткувата. Ця береза чутливіша до вологи, менш чутлива до світла і добре витримує сирі й перезволожені умови. Береза повисла менш вибаглива до вологи та родючості ґрунту.

За даними В.Ф.Пилипчук [5] та наших досліджень декоративних насаджень у м. Києві [2005, 2007] встановлено, що у більшості цих насаджень переважають п'ять – шість груп фізіономічних типів деревних рослин, а саме: липи, клена, горіха, берези, тополі, а також фізіономічні типи ясена, дуба, в'яза, граба.

Берези належать до групи березових типів. Група березових типів об'єднує варіанти ландшафтних груп, в яких головними є види з роду береза. Присутність у декоративних насадженнях берези надає ландшафту святковості і величі. Л.І.Рубцов [7] виділив у роді береза три фізіономічні типи – берези білої, жовтої та даурської. Фізіономічний тип берези білої, який характеризується більшим забарвленням стовбура та ажурною кроною. Листки дрібніші. Кора на стовбурах біла, гладенька або злегка відшаровується. Ріст рослин швидкий. До цього типу належать усі види та форми берез із секції *Albae* Rgl.

Фізіономічний тип берези жовтої характеризується жовтим, золотисто-сірим забарвленням, оранжево-сірим або коричневим кольором кори стовбура. У деяких видів кора відшаровується тонкими пластинками. До цього типу належать берези із секції *Acuminatae* Rgl. та тіньовитривалі види із секції *Costatae*.

Фізіономічний тип берези даурської характеризується сірувато-коричневим, темним або темно-коричневим кольором кори стовбура, яка

відшаровується великими пластинками і частково звисає на стовбурі. Види цього типу світлолюбні, у природі найчастіше ростуть поодинокі або в низькоповнотних насадженнях. До цього типу належать берези: біла китайська (*B.albo-sinensis* Burk.), вільхоподібна (*B.alnoides* Buhc. – Ham ex Don), ліщинолиста (*B.corylifolia* Rgl. et Maxim.), даурська (*B.davurika* Pall.), чорна (*B.nigra* L.), темна (*B.obscura* A.Kotula), Шмідтова або залізна (*B.Schmidtii* Rgl.).

Ми виділили фізіономічний тип берези кущової [3], для якої характерні невеликі за розмірами рослини. Листки дрібні. Кора гілок темно-коричнева, сірувато-біла або коричнева, бура чи темно-червоно-коричнева із різноманітними відтінками. Види цього типу ростуть на болотах по берегах та заплавах річок або в місцях із близьким до поверхні заляганням ґрунтових вод. До цього типу належать берези із секції *Fruticosae* та *Nanae*, а також види, які зростають у субальпійському поясі гір, наприклад береза Радде (*B.raddeana* Trautv.).

Ми вважаємо, що перспективним напрямком сучасного зеленого будівництва є введення в насадження інтродукованих видів та форм берези із найкращими та біолого-екологічними властивостями, які відрізняються від аборигенних берез. Наприклад, береза ребриста (*B.costata* Trautv.), Ерманова або кам'яна (*B.ermanii* Cham.) та в'язолиста (*B.ulmifolia* Sieb. et Zucc.) є тіньовитривалі. Середньо тіньовитривалі берези вишнева (*B.lenta* L.) та алеганська або жовта (*B.alleghaniensis* Brit.). Їх можна використовувати в декоративних насадженнях, композиціях із аборигенними видами берези. Декоративні форми берез відрізняються характером росту, архітектонікою крони, формою та забарвленням листків, текстурою і забарвленням кори стовбура. Такі форми можна використовувати для контрастних груп, оформлення скверів, входів до парків, садиб і будинків, для розкриття трагічного змісту композицій на меморіальних територіях.

Для оформлення нижнього ярусу декоративних насаджень придатні низькорослі види та форми берези. Ми рекомендуємо використовувати такі берези: повислу ф. 'Юнга' (*B.pendula* f. 'Youngii'), ойківську (*B.oucoviensis* Besser), кущову (*fruticosa* Pall.), низьку (*B.humilis* Shrank.), розлогу (*B.divaricata*), буру або Гмелінову (*B.fusca* Pall. ex Georgi) та Радде (*B.raddeana* Trautv.). Найдоцільніше їх використовувати для оформлення альпінаріїв, кам'яних гірок, як бордюрні композиції, солітери на газонах або невеликі групи в щільно забудованих ділянках.

Важливою декоративною ознакою берези являється форма та розміри листової пластинки, забарвлення в різні періоди року. До великолистяних ми відносимо березу Деметрійову (*B.demetrii* Ig. Vassil.), Максимовичеву (*B.maximoviczii* Rgl.), алеганську (*B.alleghaniensis* Brit.), вишневу (*B.lenta* L.), а до дрібнолистих – кущові види берези: ойківську (*B.oucoviensis*), низьку (*B.humilis*), розлогу (*B.divaricata*), буру або Гмелінову (*B.fusca*).

Значне місце в декоративних насадженнях займають декоративні форми деревних і кущових видів рослин. Серед видів берези найбільше виділяються формовим різноманіттям аборигенні – береза повисла та пухнаста.

У берези повислої відомо 19 форм, з них в Україні зустрічаються – *B.pendula* ‘Dalecarlica’, *B.p.* ‘Purpurea’, *B.p.* ‘Tristis’, *B.p.* ‘Youngii’.

Береза повисла ‘Dalecarlica’ – високе дерево, подібне до видового типу, але листки глибоко розсічені, 4-8см завдовжки, загострені; береза повисла ‘Purpurea’ – дерево подібне до видового типу, але листки темно-червоні після розкриття, а ближче до осені бронзово-зелені; береза повисла ‘Tristis’ – високе дерево з рівним стовбуром та тонкими повислими мітлоподібними гілками. Зустрічається в усіх типах насаджень. *B.p.* ‘Youngii’ – невисоке дерево з горизонтально спрямованими гілками і відігнутими назад. У берези повислої виявлено формове різноманіття кори – ромбоподібно-тріщинувата та шорстко-тріщинувата. Вони трапляються у лісових і паркових насадженнях. Інтенсивний ріст у берез із ромбоподібно-тріщинуватою корою. Кращі фізико-механічні якості деревини у берези повислої із сірою корою, вона невисокого росту. Деревина з глибоко-тріщинуватою корою часто викривлені і мають закомелистий стовбур.

У берези пухнастої за формою кори виявлено: шершавокору, хвилястокору, білокору, жовтокору, темно- та бронзовокору. За ростом у висоту мають перевагу шершавокорі дерева. Повільно ростуть жовтокорі дерева, але вони цінніші у декоративних насадженнях. Береза пухнаста має теж декоративні форми за морфологією листків, архітектонікою крони, кори та висотою. Всього їх 15. Найбільш відомі в Україні – *B.pubescens* ‘Aurea’, *B.p.* ‘Fastigiata’, *B.p.* ‘Purpurea’.

Береза пухнаста ‘Aurea’ – невисоке дерево з жовтими листками на початку вегетації; береза пухнаста ‘Fastigiata’ – дерево з вузькою кроною і вертикально спрямованими гілками; береза пухнаста ‘Purpurea’ – невисоке дерево з темно-червоними листками, пухнасті, під осінь листки бронзово-зелені.

Найповніше виявляються декоративні властивості видів берези у монокультурних садах. У такому насажденні можна виставити найбільш декоративні і найстійкіші берези. Асортимент для випробування та використання у зеленому будівництві розроблено для всіх ґрунтово-кліматичних зон України [1, 6].

На підставі аналізу літератури та наших досліджень колекції роду *Betula* констатуємо:

1. В Україні поки що широко використовуються у озелененні лише берези повисла і шугнанська.

2. Для поліпшення декоративного ефекту міських насаджень та їх стійкість до екологічних умов середовища настала потреба використання не тільки відомих аборигенних берез, а і найбільш стійких у міських умовах і оригінальних інтродукованих берез, які уже випробувані у ботанічних садах та інших нічних установах.

Література

1. Кохно Н.А. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине / Н.А.Кохно, А.М.Курдюк. – К.: Наук. думка, 1994. –185с.

2. Пархоменко Л.І. Інтродукція і культура берез (Betula L.) в Україні / Л.І.Пархоменко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2011. – 410с.
3. Пархоменко Л.І. Оцінка успішності інтродукції та перспективності видів берези в умовах Києва // Інтродукція рослин. – К.: Академперіодика, 2002. – Вип. 3-4. –с. 39-42.
4. Пархоменко Л.І. Интродуцированные на Украине виды рода Betula L. и их использование в парковых насаждениях // Оптимизация структуры парковых насаждений с использованием интродуцентов: Сб. науч. трудов . – К.: Наук. думка, 1990. – с. 82 –86.
5. Пилипчук В.Ф. Дендрофлора покритонасінних у парках Києва та перспективи оптимізації їх насаджень: авторефер. дис. канд. біол. наук. – Київ, 1996. – 21с.
6. Порайонний асортимент дерев та кущів України / В.В.Пушкар, С.І. Кузнецов, Ф.М.Левон: за ред. О.А.Калініченко. – Ккиїв, 2003. – 187с.
7. Рубцов Л.И. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре. – К.: Наук. думка, 1977 – 272 с.